O‘ZBEK YOZUVINING ALIFBO ALMASHINUVLARI VA AVLODLARARO SAVODXONLIK: XX–XXI ASRLARDA YOZUV SIYOSATI, MADANIY XOTIRA VA DIGRAFIYA MUAMMOSI

Anvarova Sayyoraxon Akmaljon qizi
O`zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Kasbiy ta`lim agentligi huzuridagi Toshkent turizm va mehmonxona menejmenti texnikumi
anvarovasayyora590@gmai.com

Annotatsiya: *Mazkur tezis XX–XXI asrlarda o‘zbek yozuvining arab, lotin, kirill va yana lotin grafikasi bilan bog‘liq transformatsiyalarini faqat imlo yoki grafika masalasi sifatida emas, balki avlodlararo savodxonlik, madaniy xotira va axborotga kirish imkoniyatini qayta taqsimlovchi tarixiy jarayon sifatida tahlil qiladi. Alifbo islohoti til siyosatining eng chuqur ta’sirga ega vositalaridan biri ekani asoslanib, har bir grafik o‘zgarish eski matnlar korpusi, yangi ta’lim tizimi va boshqa tillar bilan yozma aloqaning qayta tashkil etilishiga olib kelgani ko‘rsatiladi. Sovet davridagi lotinlashtirish va kirilllashtirish hamda mustaqillikdan so‘nggi lotin yozuviga o‘tish o‘rtasidagi funksional o‘xshashlik va siyosiy farqlar tahlil qilinadi. Tezisda “digrafiya” tushunchasi mustaqillik davridagi o‘zbek tilining muhim xususiyati sifatida ilgari suriladi: lotin yozuvining rasmiy va ta’limiy mavqei bilan kirill yozuvining tarixiy matnlar, katta avlod savodxonligi va ayrim axborot muhitlaridagi davomiyligi bir vaqtda mavjud bo‘lishi ko‘rsatiladi. Natijada alifbo almashinuvi nafaqat til modernizatsiyasi, balki madaniy xotira va avlodlararo kommunikatsiyani qayta tuzuvchi hodisa sifatida baholanadi.*

Kalit so‘zlar: *o‘zbek yozuvi, alifbo islohoti, lotin yozuvi, kirill yozuvi, savodxonlik, digrafiya, madaniy xotira, til siyosati, avlodlararo kommunikatsiya, O‘zbekiston.*

Аннотация: *В тезисе изменения узбекской письменности в XX–XXI веках — переходы от арабской графики к латинице, затем к кириллице и вновь к латинской основе — рассматриваются не только как орфографические реформы, но и как исторический процесс перераспределения грамотности, культурной памяти и доступа к письменной информации между поколениями.*

Обосновывается, что смена алфавита является одним из наиболее глубоко воздействующих инструментов языковой политики, поскольку каждое изменение графики реорганизует отношения между старым текстовым наследием, новой системой образования и письменной коммуникацией с другими языками. Сопоставляются советская латинизация, кириллизация и постсоветский переход к латинице. Особое внимание уделяется явлению диграфии — параллельному функционированию латиницы и кириллицы в различных сферах. Делается вывод, что смена алфавита влияет не только на языковую модернизацию, но и на механизмы передачи культурной памяти и межпоколенческой коммуникации.

Ключевые слова: *узбекская письменность, алфавитная реформа, латиница, кириллица, грамотность, диграфия, культурная память, языковая политика, межпоколенческая коммуникация, Узбекистан.*

Abstract: *This thesis examines the transformations of Uzbek writing in the twentieth and twenty-first centuries—from Arabic script to Latin, then Cyrillic, and later back to a Latin-based alphabet—not simply as orthographic reforms but as historical processes that redistributed literacy, cultural memory and access to written information across generations. Alphabet reform is interpreted as a powerful instrument of language policy because each change reorganizes the relationship between inherited textual resources, new educational systems and written communication with other languages. Soviet Latinization and Cyrillicization are compared with the post-independence transition to Latin script. Particular attention is paid to digraphia, or the parallel functioning of Latin and Cyrillic scripts in different social domains. The study argues that script change affects not only linguistic modernization but also the transmission of cultural memory and intergenerational communication.*

Keywords: *Uzbek writing, alphabet reform, Latin script, Cyrillic script, literacy, digraphia, cultural memory, language policy, intergenerational communication, Uzbekistan.*

Til tarixini o‘rganishda alifbo ko‘pincha texnik vosita sifatida qaraladi: bir tovushni qaysi harf bilan belgilash, imlo qoidalarini qanday tuzish yoki yozishni qaysi grafik tizimda amalga oshirish kabi masalalar oldinga chiqadi. Biroq alifbo ijtimoiy-tarixiy nuqtayi nazardan ancha kengroq mazmunga ega. Yozuv tizimi jamiyatning avvalgi avlodlari yaratgan matnlarni o‘qish imkoniyatini, yangi

avlodning ta’limini, davlat hujjatlarini, ilmiy terminologiyani va boshqa tillar bilan yozma aloqaning yo‘nalishini belgilaydi.

Shu sabab alifbo almashinuvi oddiy “bir harfni boshqasiga almashtirish” emas. Har bir islohot jamiyatdagi **savodxonlik kapitalini qayta taqsimlaydi**. Avvalgi yozuvni bilgan avlodning mavjud kompetensiyasi yangi tizim sharoitida qisman qadrsizlanishi, maktabda yangi yozuvni o‘rgangan avlod esa yangi matnlar makoniga osonroq kirishi mumkin. Natijada alifbo siyosati vaqt o‘tishi bilan avlodlarning madaniy merosga kirish imkoniyatiga ham ta’sir qiladi.

O‘zbek yozuvi XX asr davomida bir necha bunday burilishni boshdan kechirdi. Sovet hokimiyatining dastlabki davrida arab yozuvi isloh qilindi, keyinchalik lotin grafikasi joriy etildi, 1940-yilda esa o‘zbek yozuvi kirill grafikasi asosiga ko‘chirildi. Mustaqillik davrida 1993-yil 2-sentabrda lotin yozuviga asoslangan yangi o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risidagi qonun qabul qilindi. Qonunning o‘zida lotin yozuviga o‘tish bilan birga arab alifbosi va kirillitsani o‘rganish hamda ulardan foydalanish uchun sharoitlarni saqlash nazarda tutilgan. (Lex.uz)

Mazkur tarixiy ketma-ketlikning o‘zi bir muhim xulosani ko‘rsatadi: O‘zbekiston til tarixida yozuv va siyosiy-modernizatsion loyiha bir necha bor o‘zaro bog‘langan. Ammo turli davrlardagi yozuv islohotlarini bir xil siyosiy motiv bilan tushuntirib bo‘lmaydi. Sovet davrining davlat qurilishi maqsadlari bilan mustaqil O‘zbekistonning alifbo siyosati o‘rtasida keskin tarixiy va siyosiy farq mavjud. Shu bilan birga, ularning ijtimoiy mexanizmi — yangi avlodni yangi grafikaga o‘rgatish va eski yozuvdagi ulkan matn korpusi bilan munosabatni qayta tashkil qilish — qiyoslash uchun imkon beradi.

A. Dietrich Markaziy Osiyodagi sovet til siyosatini tahlil qilib, arab yozuvidan lotin grafikasi asosidagi yozuvga o‘tishni nafaqat savodxonlik yoki texnik modernizatsiya, balki mintaqaning avvalgi diniy va madaniy yozuv an’analaridan uzoqlashishi bilan ham bog‘laydi. Keyinchalik rus tilining umumittifoq miqyosidagi roli kuchaygan sari lotin grafikasining kirill bilan almashtirilishi boshqa yo‘nalishdagi integratsiyaga olib kelganini ta’kidlaydi [1. Dietrich]. Dietrichning talqinida 1920–1930-yillardagi alifbo siyosati markaziy hokimiyatning kengroq til siyosatidan ajralgan hodisa emas. (Министерство молодежи и спорта Турции)

Bu yondashuv alifboni “madaniy orientatsiya infratuzilmasi” sifatida ko‘rishga imkon beradi. Bir yozuv tizimidan ikkinchisiga o‘tish o‘quvchini shunchaki boshqa belgilarni o‘rganishga majbur qilmaydi. U qaysi matnlarni bevosita o‘qiy olishi, qaysilarini esa maxsus tayyorgarliksiz o‘qiy olmasligini ham o‘zgartiradi.

Masalan, arab grafikasi asosidagi o‘zbek yozuvini bilgan shaxs uchun XIX asr oxiri va XX asr boshidagi matbuot, diniy, adabiy yoki ma’rifiy merosga kirish nisbatan tabiiy bo‘lgan. Lotin yozuvida maktabda ta’lim olgan keyingi avlod uchun esa bu matnlar maxsus paleografik yoki eski yozuv tayyorgarligini talab eta boshlagan. 1940-yildagi kirillga o‘tish esa o‘z navbatida 1920–1930-yillarning lotin yozuvidagi matnlarini yangi avlod uchun bevosita o‘qilishi qiyin bo‘lgan merosga aylantirdi.

Mustafaeva 1940-yilda o‘zbek yozuvining kirill grafikasi asosiga o‘tishini rus tilining sovet jamiyatidagi roli kuchayishi bilan parallel jarayon sifatida ko‘rsatadi [2. Mustafaeva]. Dietrich ham 1930-yillarda rus tilining markaziy mavqei oshishi va grafik siyosat o‘rtasidagi bog‘liqlikka e’tibor qaratadi. Rus tilini 1938-yildan rus bo‘lmagan maktablarda majburiy o‘qitish va yozuvning kirill asosiga ko‘chirilishi bir xil tarixiy davrda yuz bergani sababli ularni butunlay bir-biridan ajratib tahlil qilish qiyin. Rus tilini majburiy o‘qitish bo‘yicha 1938-yilgi burilish Dietrich manbasida ham qayd etilgan.

Ammo kirilllashtirishning ta’sirini faqat siyosiy yaqinlashtirish bilan cheklab qo‘yish ham yetarli emas. Kirill yozuvida savod olgan bir necha avlod davomida o‘zbek adabiyoti, ilmiy adabiyot, gazeta-jurnallar, lug‘atlar, maktab darsliklari va tarjimalardan ulkan matn korpusi yaratildi. Shu sabab kirill grafikasi vaqt o‘tishi bilan faqat tashqaridan kiritilgan siyosiy instrument emas, balki o‘zbek tilining XX asrdagi real yozma merosining katta qismini saqlovchi tizimga ham aylandi.

Bu nuqta mustaqillikdan keyingi lotinlashtirish jarayonini baholashda ayniqsa muhim. 1993-yilda qabul qilingan qonun lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etdi; 1995-yilda esa unga o‘zgartishlar kiritildi. R.E. Zaripov ushbu davrni tahlil qilar ekan, 1993–1996-yillarda yangi alifbo va imlo tizimini shakllantirish ishlari faol olib borilganini, keyinchalik esa alifboning ayrim amaliy muammolari ilmiy muhokamalarga sabab bo‘lganini qayd etadi [3. Zaripov].

Bu jarayonni “kirilldan lotinga almashtirish” degan chiziqli formula bilan ifodalash to‘liq emas. Chunki yozuv tizimi faqat davlat qarori bilan bir kunda almashmaydi. Maktab darsligi yangi grafikaga o‘tishi mumkin, ammo oiladagi kitoblar, kutubxonalar, avval chop etilgan ilmiy asarlar, kattalar avlodining yozuv ko‘nikmasi va nashriyotlarning iqtisodiy imkoniyati avvalgi grafikani uzoqroq saqlaydi. Shunday qilib, rasmiy alifbo almashinuvi va real ijtimoiy yozuv amaliyoti o‘rtasida vaqt farqi yuzaga keladi.

Aminov va hammualliflarning 2010-yildagi materiallari aynan mana shu o‘tish davrining qiziqarli tasvirini beradi. Ularning qayd etishicha, 1993-yildan keyin lotin

alifbosi ko‘cha belgilarida va ayrim rasmiy makonlarda keng ishlatilgan bo‘lsa-da, kirill yozuvi boshqa sohalarda parallel ravishda davom etgan; o‘zbek internet segmentida ham ikki grafika birgalikda ishlatilgan.

Bu holatni “islohot amalga oshmadi” degan sodda hukm bilan emas, **digrafiya** tushunchasi yordamida tahlil qilish ilmiy jihatdan samaraliroq. Digrafiya — bitta tilning jamiyatda ikki yozuv tizimida parallel qo‘llanishidir. O‘zbek tilining mustaqillik davridagi holatida lotin va kirill grafikasi turli avlodlar, axborot makonlari va kommunikativ maqsadlarga xizmat qila boshladi.

Bunday digrafiya tasodifiy tartibsizlik emas. Uning tarixiy asoslari mavjud. Bir necha o‘n yil davomida kirill yozuvida savod olgan aholining birdan yangi yozuvga o‘tishi qiyin; aksincha, mustaqillikdan so‘ng maktabga kirgan avlod uchun lotin yozuvi tabiiy ta’lim grafikasi bo‘lib bordi. Natijada yosh bo‘yicha grafik kompetensiya farqi vujudga keldi.

Alifbo siyosatini avlodlararo kommunikatsiya nuqtayi nazaridan ko‘rish yangi muammoni yuzaga chiqaradi. Faraz qilaylik, oilaning katta avlodi kitob, kundalik, xat va boshqa yozma materiallarini kirill yozuvida yaratgan. Yosh avlod esa lotin alifbosida o‘qigan. Ular bir xil o‘zbek tilida so‘zlashsa ham, yozma kompetensiyalari to‘liq ustma-ust tushmasligi mumkin. Bunday vaziyat lingvistik bilingvizm emas, ammo unga o‘xshash tarzda ikki grafik kod o‘rtasida harakat qilishni talab qiladi.

Shu ma’noda “grafik bilingvizm” yoki “digrafik kompetensiya” tushunchasi o‘zbek yozuv tarixini tahlil qilish uchun foydali. Ikki grafikani o‘qiy oladigan shaxs mustaqillikdan oldingi va keyingi yozma makon o‘rtasida erkinroq harakat qiladi. Faqat bitta grafikani yaxshi biladigan shaxs esa ma’lum davr matnlariga kirishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin.

Bu masala ayniqsa ilmiy va tarixiy manbalar bilan ishlashda seziladi. XX asrning ikkinchi yarmida yaratilgan tarix, tilshunoslik, adabiyotshunoslik va boshqa sohalardagi ko‘plab fundamental asarlar o‘zbek kirill yozuvida nashr qilingan. Demak, zamonaviy talabaning lotin yozuvini mukammal bilishi uning bu ilmiy merosni avtomatik tarzda o‘qiy olishini anglatmaydi. Kirill kompetensiyasining pasayishi tarixiy bilimlarning bevosita uzatilishiga qo‘shimcha vositachi — transliteratsiya yoki qayta nashrni talab qilishi mumkin.

Xuddi shunday muammo arab yozuvidagi merosga nisbatan yanada keskin. XX asr boshidagi jadid matbuoti yoki undan oldingi qo‘lyozma merosni o‘qish uchun bugungi o‘zbek o‘quvchisi maxsus tayyorgarlik olishi zarur. Demak, XX asrda bir

necha marotaba yuz bergan alifbo almashinuvi o‘zbek madaniy xotirasining turli qatlamlari o‘rtasida “grafik chegaralar”ni yuzaga keltirgan.

Biroq mazkur chegaralarni faqat salbiy hodisa sifatida talqin qilish ham bir tomonlama bo‘ladi. Har bir yangi alifbo o‘z davrida yangi kommunikativ imkoniyatlarni ham ochgan. Sovet lotinlashtirishi ommaviy savodxonlik va yangi standartlashtirish loyihalari bilan birga olib borilgan; kirill yozuvi katta umumittifoq axborot va nashriyot tizimiga ulanish imkonini yaratgan; mustaqillik davridagi lotinlashtirish esa xalqaro raqamli kommunikatsiya va lotin grafikasi keng tarqalgan zamonaviy texnologik muhit bilan qulayroq integratsiya qilish imkoniyatlarini yaratdi.

Shuning uchun alifbo islohotining samaradorligini faqat “qaysi alifbo lingvistik jihatdan mukammalroq?” degan mezon bilan baholab bo‘lmaydi. Kamida to‘rtta mezon zarur: fonologik moslik, ta’lim xarajati, avvalgi yozma merosga kirish imkoniyati va yangi kommunikativ makonlarga moslashuv. Bir mezon bo‘yicha yutuq boshqa mezon bo‘yicha xarajat keltirib chiqarishi mumkin.

Masalan, yangi grafik tizim davlat mustaqilligining ramziy ifodasiga aylanishi va yangi avlod uchun qulay standart yaratishi mumkin. Shu bilan birga, millionlab avvalgi kitoblarning qayta nashr qilinmasligi eski grafikadagi ilmiy va badiiy fond bilan masofani oshirishi mumkin. Bu ikki natija o‘zaro inkor qilmaydi.

O‘zbekistonning 1993-yilgi qonunida lotin yozuvini joriy etish bilan bir qatorda arab yozuvi va kirillitsani o‘rganish hamda ulardan foydalanish uchun sharoit saqlanishi belgilanganining o‘zi qonun chiqaruvchi darajada tarixiy yozuv merosining mavjudligi hisobga olinganini ko‘rsatadi. (Lex) Bu jihat alifbo siyosatini mutlaq “eski yozuvni bekor qilish” sifatida talqin qilishdan ehtiyot bo‘lish zarurligini ko‘rsatadi.

Mustaqillik davrida davlat tilining huquqiy maqomi ham o‘zgardi. 1989-yil 21-oktabrda davlat tili to‘g‘risidagi qonun qabul qilingan va keyinchalik 1995-yilda yangi tahrirda mustahkamlangan. (Lex) Yozuv islohoti shu kengroq milliy tilni institutsional rivojlantirish jarayonidan ajralgan hodisa emas edi.

Biroq alifbo va tilni tenglashtirish ham xatodir. Shaxs lotin yozuvida o‘zbek tilida, kirill yozuvida ham o‘zbek tilida yozishi mumkin. Shu sabab grafika tanlovi har doim til tanlovini anglatmaydi. Aynan mana shu jihat O‘zbekistondagi o‘zbek–rus bilingvizmi va o‘zbek tilidagi digrafiyani bir-biridan farqlash imkonini beradi.

O‘zbek tilida kirilldan foydalanayotgan shaxs rus tilida gapirayotgan bo‘lishi shart emas. Shunga qaramay, kirill grafikasi bilan uzoq tarixiy qo‘shnichilik rus va o‘zbek yozuv makonlari o‘rtasidagi texnik o‘tishni osonlashtirgan. Lotinlashtirish

esa bu grafik yaqinlikni kamaytirib, boshqa lotin yozuvli tillar bilan vizual yaqinlikni oshirdi. Buni til identitetining yagona sababi deb bo‘lmaydi, ammo yozma kommunikatsiya infratuzilmasidagi sezilarli o‘zgarish sifatida baholash mumkin.

Alifbo almashtirishning yana bir kam o‘rganilgan oqibati shaxsiy arxivlar masalasidir. Davlat kutubxonasi yoki yirik nashriyot asarni qayta nashr qilishi mumkin. Ammo oddiy oilalardagi kundaliklar, xatlar, daftarlar, surat orqasidagi yozuvlar va boshqa ego-hujjatlar qayta nashr qilinmaydi. Grafik savodxonlikning avlodlar bo‘yicha o‘zgarishi ana shu mikrohistorik manbalarni keyingi avlodning o‘qishiga bevosita ta’sir qiladi.

Shu jihatdan alifbo tarixi oral history bilan ham bog‘lanishi mumkin. Katta avlod vakillaridan lotindan kirillga yoki kirilldan lotinga o‘tish tajribasi, yangi yozuvni o‘rganish qiyinchiliklari, kitob va gazeta o‘qish odatlarining o‘zgarishi haqida intervyu olish yozuv siyosatining kundalik hayotga qanday ta’sir qilganini ko‘rsatishi mumkin. Rasmiy qonun qachon qabul qilinganini bilish yetarli; tarixchi uchun uning odamlar hayotida qachon real o‘zgarishga aylanganini aniqlash ham muhim.

Bu yondashuv alifbo almashinuvi tarixini siyosiy qarorlar tarixidan **savodxonlik tajribasi tarixiga** aylantiradi. Bunda davlat qarorlari makrodaraja, maktab darsliklari va nashriyotlar mezodaraja, oilaviy xatlar va inson xotiralari esa mikrodarajani tashkil etadi.

Aminov va hammualliflarning 2010-yildagi kuzatuvlari o‘tish davrining naqadar murakkab bo‘lganini ko‘rsatadi. Ularning o‘sha davrga oid ma’lumotlarida o‘zbek tilidagi kitoblarning katta qismi hali kirill grafikasi bilan bog‘liq ekani va matbuot hamda internetda ikkala yozuvning ishlatilishi qayd etiladi [4. Aminov va boshq.]. Bu raqamlar aynan 2000-yillar holatiga tegishli bo‘lib, ularni hozirgi vaziyatga mexanik ko‘chirish to‘g‘ri emas. Biroq ular alifbo o‘zgarishining bir necha yil emas, uzoq davom etuvchi ijtimoiy jarayon ekanini ko‘rsatadigan tarixiy manbadir.

Shu sabab “alifbo islohoti qachon tugadi?” degan savolga faqat normativ sana bilan javob berish mumkin emas. Huquqiy o‘tish sanasi bilan jamiyatning kundalik yozuv amaliyotidagi o‘tish sanasi bir xil bo‘lmasligi mumkin. 1993-yilgi hujjat ham, unga keyinchalik kiritilgan o‘zgartirishlar ham jarayonning bosqichma-bosqich xarakterini ko‘rsatadi. Rasmiy hujjatlarda yangi alifboga o‘tish muddatlari ham qayta ko‘rib chiqilgan. (Lex)

Bu jihatdan digrafiyani vaqtinchalik “kamchilik” emas, tarixiy o‘tishning normal ijtimoiy mexanizmi sifatida tadqiq qilish maqsadga muvofiq. Chunki yozuvni almashtirish uchun faqat maktablar emas, davlat idoralari, matbuot, xususiy nashriyotlar, reklama, elektron platformalar, klaviatura texnologiyalari va foydalanuvchilarning kundalik ko‘nikmalari ham moslashishi kerak.

R.E. Zaripov mustaqillik davrida bilingvizm va multilingvizm kengayib, o‘zbek, rus, ingliz va tojik tillari O‘zbekiston til makonining muhim tarkibiy qismlari sifatida mavjudligini ko‘rsatadi. Uning oilaviy ko‘ptillilik misollari til kompetensiyasining avlodlar bo‘yicha turlicha yo‘nalishda rivojlanayotganini ko‘rsatadi. Bunga grafik kompetensiya farqini ham qo‘shsak, zamonaviy O‘zbekiston oilasida bir vaqtning o‘zida til va yozuv repertuarining bir necha qatlamlari mavjud bo‘lishi mumkin.

Masalan, katta avlod o‘zbek kirill va rus kirill yozuvlarini bemalol o‘qishi, yosh avlod esa o‘zbek lotin va ingliz lotin grafikasi bilan faolroq ishlashi mumkin. Bu oddiy avlodlararo farq emas: u qaysi kitoblar, internet resurslari va madaniy mahsulotlar har bir avlod uchun “tabiiy o‘qiladigan” ekaniga ta’sir ko‘rsatadi.

Shu nuqtada alifbo siyosati bilan madaniy xotira o‘rtasidagi munosabat namoyon bo‘ladi. Madaniy xotira faqat yodda saqlanadigan voqealardan iborat emas; u matnlar, kitoblar, gazeta va shaxsiy hujjatlar orqali saqlanadi. Yozuv kodi o‘zgarganda madaniy xotira yo‘qolmaydi, lekin unga kirish usuli o‘zgaradi.

Shuning uchun har bir alifbo islohoti bilan birga transliteratsiya, raqamlashtirish va qayta nashr siyosati olib borilishi katta ahamiyatga ega. Bunday mexanizm bo‘lmasa, yangi yozuvning yutuqlari eski fondga kirish xarajatining oshishi bilan birga kelishi mumkin.

Bu tezisdan kelib chiqadigan markaziy ilmiy xulosa shuki, o‘zbek yozuvi tarixidagi alifbo almashinuvi “bir eski tizimni yangi va yaxshiroq tizim bilan almashtirish” shaklidagi chiziqli progress modeli bilan to‘liq tushuntirib bo‘lmaydi. Har bir yangi grafika bir vaqtning o‘zida yangi imkoniyat va yangi uzilish yaratgan.

Sovet lotinlashtirishi bir tarixiy kommunikativ maydonni o‘zgartirdi; kirilllashtirish boshqa madaniy va institutsional makonga yaqinlashtirdi; mustaqillikdan keyingi lotinlashtirish esa milliy til siyosati va yangi xalqaro-raqamli orientatsiya sharoitida amalga oshirildi. Ularning siyosiy maqsadlari bir xil bo‘lmagan bo‘lsa-da, har uch holatda savodxonlikning avlodlararo tuzilishi qayta shakllandi.

Xulosa o`rnida aytish mumkinki, O‘zbek yozuvining XX–XXI asrlardagi tarixi til siyosatining grafik qatlami jamiyatga qanchalik chuqur ta’sir qilishi

mumkinligini ko‘rsatadi. Alifbo almashinuvi faqat harflarni almashtirmaydi; u avvalgi matnlar bilan aloqa, yangi avlodning savodxonligi, ilmiy merosga kirish va madaniy xotiraning uzatilish shakllarini qayta tashkil etadi.

Sovet davridagi arab–lotin va lotin–kirill transformatsiyalari hamda mustaqillik davridagi kirill–lotin o‘tishi turli tarixiy maqsadlarga ega bo‘lgan. Shu bois ularni siyosiy mazmun jihatidan tenglashtirish mumkin emas. Biroq ularning ijtimoiy mexanizmi qiyoslanishi mumkin: har safar yangi yozuv maktab orqali yangi avlodga uzatilgan, eski yozuvda savodli avlod esa ma’lum vaqt davomida avvalgi grafikani saqlab qolgan.

Natijada O‘zbekiston tajribasi alifbo islohotini “bir kunlik qaror” emas, **bir necha avlodni qamrab oladigan tarixiy transformatsiya** sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa digrafiya, avlodlararo grafik kompetensiya, oilaviy yozma meros va eski matnlarga kirish masalalari kelgusidagi tarixiy va manbashunoslik tadqiqotlari uchun istiqbolli yo‘nalishdir.

Adabiyotlar

1. Dietrich A. Soviet and Post-Soviet Language Policies: The Status of Russian and Its Role in Central Asian Republics // International Congress of Asian and North African Studies (ICANAS). – Ankara, 2011. – Vol. 1. – P. 465–480.
2. Мустафаева Н. А. Русский язык в школах советского Узбекистана (30–80-е гг. XX века) // Историческая этнология. – 2021. – Т. 6, № 2. – С. 194–207. – DOI: 10.22378/he.2021-6-2.194-207.
3. Зарипов Р. Э. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда тил сиёсати: билингвизм ва плюралингвизм : филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Андижон, 2021.
4. Aminov K., Jensen V., Juraev S., Overland I., Tyan D., Uulu Y. Language Use and Language Policy in Central Asia // Central Asia Regional Data Review. – 2010. – Vol. 2, No. 1.
5. Fierman W. Language Planning and National Development: The Uzbek Experience. – Berlin ; New York : De Gruyter Mouton, 1991. – DOI: 10.1515/9783110853384.
6. Fierman W. Problems of Language Law Implementation // Nationalities Papers. – 1995. – Vol. 23, No. 3. – P. 573–595.
7. Laitin D. D. Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad. – Ithaca ; London : Cornell University Press, 1998.

8. Landau J. M., Kellner-Heinkele B. Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States: Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Tajikistan. – London : Hurst & Company, 2001.

9. Ўзбекистон Республикасининг «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисида»ги Қонуни, 1993 йил 2 сентябрь, № 931-XII [Электрон ресурс]. – URL: https://lex.uz/docs/-112286 (мурожаат санаси: 24.09.2026).

10. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақида»ги Қонуни, 1989 йил 21 октябрь [Электрон ресурс]. – URL: https://lex.uz/docs/-109394 (мурожаат санаси: 24.09.2026).